
KRÓNIKA

1980. V 4.—V. 8. 1980. május 4-én este valamivel hét óra előtt, szinte egyidőben, az ország valamennyi rádió- és tévéstúdiója megszakítja adását. (A rádióállomások többsége az esti futballmérkőzések első félidejének közvetítéséről vált komoly zenére, a tévé képernyőin szokatlan telop.) Még nincs hét óra, amikor minden adónk közli a JSZSZK Elnökségének és a JSZSZK Bizottságának kiáltványát, amelyből most csak ennyit érteni: meghalt Tito elvtárs.

Bár százhusz napja a kórházban fekszik Josip Broz Tito, a Jugoszláv Szocialista Szövetség elnöke, a Jugoszláv Kommunista Szövetség elnöke, a Jugoszláv Fegyveres Erők főparancsnoka, és már hetek óta válságos állapotáról tudósít bennünket az orvosi konzílium mindennap megjelenő közleménye, ebben a pillanatban mégis váratlan a hír, váratlan egyrészt, mert a májusi ünnepek alatt némi javulás volt tapasztalható, és váratlan, — mert minden halálhír váratlan.

Vasárnap este szinte percek alatt gyászba borulnak köztársaságaink és tartományaink, gyászba borul az ország. És nemcsak az ország. A hazai hírügynökséggel szinte egyidőben röpítik világgá a hírt a külföldi hírügynökségek is. A dán rádió például már este hét órakor beszámol hallgatóinak elnökünk haláláról, ugyanakkor értesülnek róla az olaszok is. Félórával később már Moszkvában, Párizsban, Londonban, Washingtonban is szárnyra kel a hír. Félóra sem telik bele, és az egész világ értesül róla. Alig egy órával a halálhír bejelentése után Algériában, Tunéziában és Egyiptomban egyhetes gyászt hirdetnek. Félárbocra eresztik a zászlókat a pekingi Tien An Men téren, Indiában, Nagy-Britanniában, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban.

Mély megrendülés itthon és külföldön is. A fővárosi lapok különkiadása még az est folyamán megjelenik, a Közleményt, az orvosi jelentést és az Államelnökség délutáni ülésének határozatait közlik. Kinyitnak az újságárusok, az emberek hosszú sorokban váraкоznak a lapokra. A nyomdák nem győznek elegendő példányt nyomni.

Másnap reggel fél kilenckor — a tévé helyszíni közvetítését kö-

vetjük Ljubljanából — a Szlovén Képviselőházban felravatolozott Tito elnöktől búcsúzik Marjan Rožič, a képviselő-testület elnöke. A pályaudvarig vezető úton százezrek. Mintha a város minden polgára, egész Szlovénia az utcán lenne. A gyászmenet az állomásra érkezik, innen indul utolsó útjára állandó utasával a Kékvonat. Az elnöki különvonat Zágrábot érintve érkezik Belgrádba. A horvát fővárosban az emberek ugyancsak százezrei megrendülve, legtöbben virággal a kezükben hallgatják Dragutin Plas, a városi pártbizottság elnökének búcsúztatóját. Innen a különvonattal utazik az ifjúsági staféta is, amely márciusban éppen Újvidékről indult a születésnap jókívánásokkal. Útja Karlovacnál szakadt meg, ahonnan Kumrovec felé, Tito elnök szülőfaluja felé kellett volna folytatnia útját. A nyolcszirmú virágot szimbolizáló stafétabot, melyet Szilágyi László fiatal újvidéki szobrász tervezett, sajnos, most már nem a nyolcvannyolcadik születésnapra viszi a jókívánást, hanem az ország mély részvétét hozza ide a koporsóhoz. A különvonat délután fut be a belgrádi vasútállomásra. A főváros most szokatlanul csendes, a tömeg könnyes szemmel, némán várja a Tito elnök földi maradványaival érkező szerelvényt. Dušan Gligorijević városi párttitkár pályaudvari gyászbeszéde után Belgrád polgárai, élükön a legmagasabb szövetségi tisztségviselőkkel, a JSZSZK Képviselőháza felé tartanak, itt ravatalozzák fel Tito elvtárs holttestét, és megkezdődik a koszorúzás.

Közben szüntelenül érkeznek a részvéttáviratok. Külföldről elsők között nyilvánít részvétet Sandro Pertini olasz köztársasági elnök, Eanes portugál elnök, II. Erzsébet brit királynő, Karamanlisz görög miniszterelnök, Giscard d'Estaing francia köztársasági elnök, Kirschläger osztrák köztársasági elnök, Helmut Schmidt, az NSZK kancellárja, Sadli Ben Dzsedid algériai elnök. Waldheim ENSZ-főtitkár nyilatkozatban fejezi ki részvétét. Indira Gandhi miniszterelnök, majd Hua Kou-feng kínai elnök, Pertini, majd Ceaușescu román elnök elsőkként jelentik be részvételüket a temetésen. Jugoszlávia valamennyi külföldi képviselőjén részvétkönyvet nyitnak.

Kedden Belgrádban gyászülést tartanak a Szövetségi szervek és szervezetek vezetőségei, amelyen Vladimir Bakarić, a JSZSZK Elnökségének tagja méltatja Tito elvtárs munkásságát. „Semmi kétség sem fér ahhoz — mondja —, hogy népünk, Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei számára ezt az évszázadot Tito neve fogja jelképezni, s hogy életművének eredményei tartósak maradnak... Tito előtt

soha senki nem tudta megszervezni és mozgósítani nemzeteinket és nemzetiségeinket, s az évszázados felszabadulási törekvések valóra váltásáért folytatott, döntő győztes csatába vinni őket. Az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek szilárd szocialista közösségének megteremtése, az öngazgatás, a testvériség és egység, a szocialista fejlődés sajátos útja, az elnemkötelezettség és szocialista forradalmunk többi nagy vívmánya tanúskodik Tito életművének nagyságáról és jelentőségéről. Századunkban Lenin indította el a szocializmus és a szocialista forradalmak győzelmét, ezért a maga idejének és ennek a folyamatnak a jelképe lett és maradt. Tito életműve erőteljesen hozzájárult a szocializmus világfolyamatának a jelenkori feltételek közötti kibontakozásához. Tito megjelölte a szocialista országok és mozgalmak egymás közötti viszonyának alapelveit, és elindította a világ új társadalmi és államközi viszonyainak megteremtésére irányuló folyamatot. Ezáltal munkássága túlnőtte Jugoszlávia határait, Ő pedig — mint egyéniség — a mai világ legragyogóbb alakjainak sorába lépett. Tito neve az emberiség jelenkori történelmének ismertetőjegye és az is marad . . .”

Gyászülések országszerte. Megemlékezés a JSZSZK Fegyveres Erőiben, a szocialista köztársaságokban és autonóm tartományokban, a társadalmi szervezetekben, egyesületekben, helyi közösségekben, munkaszervezetekben, iskolákban . . .

Május 7-én a Jugoszláv Írószövetség elnöksége Belgrádban valamennyi köztársasági és tartományi íróegyesület küldöttségének részvételével tart gyászülést. Tito elvtárs életéről és munkásságáról Mladen Oljača, az Írószövetség elnöke beszél: „Tito elvtárs forradalmunk és nagy harcaink szimbóluma. Számunkra, írók számára Ő regény, poéma, művészi ihlet, örök tűz, kiapadhatatlan forrásunk. Emlékezni fogunk rá azért is, mert naponta mutatott személyes példát bölcsességből, bátorságból, hitből, jóságból és büszkeségből, hazaszeretetből és párhútságból, elszántságból, kitartásból, dacból, előrelátásból. Egységre, testvériségre, összetartásra, szabadságszeretetre, igazságosságra, bátorságra tanított bennünket, de megtanította velünk, hogyan viselkedjünk az osztály- és más ellenséggel szemben, tanított hadviselésre, partizánharcra. Erről az emberről könyvet írni, művészeti alkotást készíteni (irodalmit, színházat, film- vagy tévébelit), bár időszerű, de összetett és nehéz feladat, sőt talán megvalósíthatatlan is, mert ennek a könyvnek (műalkotásnak) nemcsak egy emberről kellene szólnia, hanem egy osztályról, egy országról,

egy forradalomról s annak minden drámájáról, jeles dátumairól, emlékeiről, tehát a megtorpanásokról és győzelmekről.” A gyászülés résztvevői az elnöklő emlékezése után meghallgatták Goljko Dapčević, Jure Kaštelan, Haszan Haszani, Riszto Jacsev, Ivan Potrč, Jara Ribnikar, Vit'azoslav Hronec és Vuk Krnjević Titóhoz írt szövegeket, majd pedig Jugoszlávia valamennyi írója nevében táviratban fejezték ki részvétüket a JSZSZK elnökségének és a JKSZ Központi Bizottságának. A táviratban ez áll:

Nemzeteinknek és nemzetiségeinknek a Jugoszláv Írószövetségbe tömörült írói a Szövetség Elnökségének kommemorációs értekezletén, amelyet Tito elvtárs művének és személyének szenteltünk, fájdalommal és büszkeséggel rójuk le kegyeletünket Jugoszlávia legnagyobb fiának, a forradalmárnak, a néphősnek, az államférfinak, a humanistának és a szocialista öngazgatású társadalomban való életünk építőjének.

Tito életműve örök fáklya marad hazánk összes polgárának, minden, a mai és a leendő szabad élet építőjének, az újat és a progresszívot alkotók részére.

Jugoszlávia írói követni fogják Tito rendíthetetlen és látnoki útját, amely hazánkat a világ szabad és szocialista közösségeinek soraiba vonta.

Gyászülést tartott a Vajdasági Íróegyesület is, amelynek tagjai az alábbi táviratban fejezték ki részvétüket:

„Szeretett köztársasági elnökünk, Josip Broz Tito halála alkalmából ebben az össznépi gyászban Vajdaság írói is kifejezik bánatukat és fájdalmukat és azt az érzésüket, hogy Tito elnök távozásával nagy űr támadt. Ugyanakkor azt a meleg és határtalan szeretetet is, amelyet személye és jelentős műve iránt éreznek.

Büszkeséggel tölt el bennünket, hogy annak a nemzedéknek vagyunk tagjai, amely Titóval és Tito mellett alkothatott, azzal az emberrel, aki mindenekfölött szerette a szabadságot, a dolgozókat, a békét és a világ valamennyi népe közötti barátságot. Sorainkból óriás távozott, távozott az örökkévalóságba, távozott a történelemből. Tito nincs többé az élők között, sok idő múlik majd el, mire ezt megértjük, de mindaz, ami Titóé, a miénk is, bennünk van. Humanista eszméit és békeszeretetét, mint a levegőt, szívtuk magunkba. Ma, amikor életünk és munkánk szabadságunkban bontakozik ki, bárki gyámkodása nélkül, a szocialista és öngazgatású fejlődés szabad és eredeti útján, melynek fő ismérvei az elnemkötelezettség,

a jugoszláv népek és nemzetiségek testvérisége és egysége és teljes egyenjogúsága, elégedetten és nem kis büszkeséggel állapíthatjuk meg, hogy Tito humanista Jugoszláviájában élünk, abban az országban, amely a népfelszabadító háborúban és a forradalomban született és a háború utáni fejlődés során — Tito elvtárs vezetésével — lett modern társadalommá. Az ő nagysága mindig gondolatainak mélységében, nyelvének egyszerűségében, tetteinek eredetiségében, barátságában, az emberekbe vetett hitében, humorérzékében és mindabban van, ami emberi.

Vajdaság írói, akik öt nyelven: szerb-horvát, magyar, szlovák, román és ruszin nyelven írják irodalmi műveiket, óvták és a jövőben is óvni fogják testvériségünket és egységünket, forradalmunk eszkövel megfogadott vívmányait, mely Tito elvtársnak élete folyamán olyannyira szívügye volt.

Mindezért hálával tartozunk Tito elvtársnak, hálával mindazért, amit népéért, a békéért, az alkotásszabadságért és egyenjogúságért tett. Vajdaság írói esküsznek arra, hogy következetesen folytatják Tito művét és követik Tito útját és éberen őrzik és fejlesztik öngazgatású társadalmunk vívmányait.”

A Jugoszláv Képviselőház épületében Belgrád és az ország polgárai róják le kegyeletüket a ravatalnál. Hatalmas, véget nem érő menetoszlop kigyózik Belgrád főterén. Úgy tervezték, hogy a kegyeletadás az esti órákig tart, de sokan éjfél tájt állnak be a sorba, hogy reggel hatig leróghassák kegyeletüket. A sor nem szakad meg, csupán egy-egy percre, amíg az érkező hivatalos külföldi küldöttségek koszorúznak. Végül már akkor sem. Szerdán délután egymás után érkeznek a küldöttségek, itt van már Hua Kuo-feng kínai elnök, Walter Mondale amerikai alelnök, Leonyid Brezsnyev szovjet államfő és pártvezető. A precíz statisztikusok tudni vélik, hogy a csütörtöki temetés kezdetéig 121 országból (156-ot tartanak nyilván a világon) több mint kettőszáz delegáció érkezett Belgrádba. A küldöttségeket államfők, köztársasági elnökök, uralkodók, királyi hercegek, parlamenti vezetők, alelnökök, miniszter- és kormányelnökök, magas rangú állami és párttisztviselők vezetik. Micsoda tekintélynek örvend elnökünk és Jugoszlávia!

Csütörtök dél. Az utolsó díszőrségen a JSZSZK Elnökségének és a JKSZ Elnökségének tagjai. Felhangzik a gyászinduló, tisztelgés, a zászlóvivők meghajtják a zászlókat, nyolc táborno elindul a koporsóval a Képviselőház kijárata felé. A koporsó mellett a dísz-

őrség tagjai. Az elnök földi maradványait ágyútalpra helyezik. Felhangzik a himnusz. Stevan Doronjski a JSZSZK elnökségének elnöklője lép a mikrofonhoz: „Mi jugoszláv kommunisták különféle körülmények között gyülekeztünk, amelyeket az idő és a történelem kényszerített ránk, súlyos és drámai helyzetekben. Voltak örömteli, győzelemtől megszépített óráink is.

Évtizedeken át Tito vezetésével gyülekeztünk, hogy megállapodjunk hazánk mindennapi vagy sorsdöntő kérdéseiben. Ezúttal sajnos szomorú alkalomból gyűltünk össze, hogy kinyilvánítsuk tiszteletünket az iránt az ember iránt, aki oly sokat tett pártunkért és népünkért, aki oly sokat jelentett számunkra... Búcsúzunk Titótól. Ő azonban választ hagyott a kérdésekre, amelyek e pillanatban is felmerülnek — kik vagyunk, mik vagyunk, hogyan folytatjuk tovább utunkat, hogyan maradunk fenn és hogyan haladunk előre. Tito vezetésével kellőképpen megértünk és megerősödünk, annak tudatában, hogy sziklaszilárd országgént csak, mint összes nemzeteink és nemzetiségeink egyenrangú szocialista közössége maradhatunk fenn... Mint az öngazgatók társadalma, amelyben a dolgozó a szocialista társadalmi haladás mércéje. Jövők abban van, hogy el nem kötelezett Jugoszlávia maradunk, a magunk ura maradunk saját hazánkban, minden baj és vihar ellenére. A testvériség és egység, az öngazgatás és az elnemkötelezettség az a három fő elv, amelyen a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság alapult, alapul, és amelyen továbbra is erőteljesen fejlődni fog...”

A katonazenekar gyászindulójára méltóságteljesen indul a gyászmenet Tito elnök dedinjei házának kertjébe, az örök nyugvóhelyre. Zászlóerdő, katonatisztek feszes sora, területvédelmi egységeink tagjai, a még életben levő háromszáz néphősből mindenki, aki eljöhett, koszorúvivők, katonazenekar, majd a számos kitüntetést, közöttük a Nép Hőse három érdemrendjét bársonypárnákon vivő tiszték. Harekocsi húzza az ágyútalpat, a koporsó mellett tíz tiszt, öt fémmunkás, öt bányász lépked, mögötte elnökünk szárnysegéde, majd a családtagok. Ezután következnek a JSZSZK és a JKSZ elnökségének tagjai és a hazai küldöttségek hosszú-hosszú menete.

A Szövetségi Képviselőház épülete előtt a gyászmenet a gyászinduló hangjai mellett a Knez Miloš utcán, majd az Októberi forradalom sugárút egy részén halad Dedinje felé. Az úton a gárda tagjai állnak sorfalat, mögöttük beláthatatlan embertömeg, az emberek százazrei vannak jelen Tito elvtárs búcsúztatásán. A mene-

telők felett három ízben elrepülnek a Jugoszláv Légierők repülőgépei. Délután két óra tájban érkezik a lassú gyászmenet a Május 25-e Múzeum előtti térre, innen kanyarodik az Užicei utcába. Tito maga választotta örök nyugvóhelyéül kertjének virágházát. A dedinjei ház kertjében a rögtönzött tribünön helyet kaptak a legmagasabb jugoszláv vezetők és Tito elvtárs harcostársai. A földet kör alakú vörös szőnyeg fedi. Ez előtt szónoki emelvény, ettől jobbra a másik tribün, amelyen a külföldi állam- és kormányfők, miniszterek, a politikai pártok vezetői, a felszabadítási mozgalmak képviselői és a nemzetközi mozgalmak képviselői, több mint hétszáz magas rangú vendég. A bal oldalon is tribün, a több mint háromszáz újságíró, rádió- és tévériporter számára, akik a világot tájékoztatják e szomorú eseményről. A temetést ebben a pillanatban több mint negyven országban nézik, a külföldi küldöttségek pedig 3,7 milliárd embert képviselnek. A kertben ott van még Tito gárdájának díszzászlóalja.

Lazar Kolisevski, a JSZSZK Elnökségének elnöke lép az emelvényre. Gyászbeszédét a következőkkel fejezi be: „... Tito elvtárs, lerombolhatatlan és hatalmas műved örökre velünk marad. Tudatában vagyunk annak, hogy téged csak mi mindannyian, az öngazgatás állandó fejlesztésének, valamint nemzeteink és nemzetiségeink testvériségének, egységének és egyenlőségének útján, szilárd egységbe tömörítve helyettesíthetünk.

A munkásosztály és az összes dolgozó új, büszke és szilárd társadalma a széles látókörű és biztos távlatú öngazgatók, tudatos és szabad emberek társadalma marad. A világosan vázolt irányvonalat követő és megingathatatlan embereké, akik tudatában vannak mindannak, amit kiharcoltak és elértek, tudják, mit kell védelmezniük és óvniuk, mi a teendőjük a jövőben. Jugoszlávia a testvérnemzetek és nemzetiségek országa marad, amelyek a nemzeti szabadsággal, szuverenitással és egyenlőséggel kapcsolatos eszméidet valóra váltva kutatták fel egyúvé tartozásunk, testvériségünk és egységünk állandó erősítésének útjait. Senki és semmi nem téríthet le bennünket ezekről az utakról, amelyeken kitartóan és fáradhatatlanul vezettél bennünket... Egész életedben vállaltad a küzdelem, a munka, a gond és felelősség óriási terhét. Kevés olyan ember volt a történelemben, még a legnagyobbak között is, aki hozzád hasonlóan, nyugodtan és büszkén nézhetett vissza életútjára. E hosszú és küzdelmes úton úgy haladtál végig, hogy a legmélyebb nyo-

mot hagyta magad után, olyat, amilyent csak ember írhat be a történelembe. Nyugodjál békében! Hála és dicsőség Neked!”

A végtisztességi sortűz utoljára üdvözli a főparancsnokot. Az országban mindenütt megszólalnak a szirénák, elhangzik a himnusz. Tito elnök holttestét elhelyezik a sírboltban. Lecsukódik a márványlap, amelyen ez áll:

JOSIP BROZ
TITO
1892—1980

Tito elvtárs halála alkalmából a Jugoszláv Írószövetség tagjai is számos nyilatkozatot adtak a hazai lapok, a rádió és a televízió részére. Ezekből az emlékezésekből készült válogatásunk.

MIROSLAV KRLEŽA

Boldog ember volt. Egyetlen pillanatig sem kételkedett eszményeiben, és mindenkinél többet valósított meg abból, amiről költőink, politikusaink és hadvezéreink nemzedékei álmodoztak évszázadokon át.

Utánaszegődve halott hadteste hosszú menetoszlopának — elment Tito a Romaniján át. El a népdalok távoli, beláthatatlan teire, ahonnan — úgy látszik — jött is.

Népünk nem olyan tudatlan, hogy ne tudna különbséget tenni a környező vulkánian vak és kegyetlen valóság meg a saját meleg otthona között. Márpedig hogy ez a meleg hajlék Tito műve, az mindenkinek megvilágosodott, s nincs ember, aki gondolatban nem virrasztott éjszakákat az ő ljubljanai halódásának napjaiban.

Tito 60. születésnapja alkalmából (1952-ben) elmondtunk mindent, amit el lehet mondani egy emberről, aki büszkén tekinthet vissza a megtett útra:

„Ha egy ember hatvanéves korában azt mondja, igen, kerek negyven esztendőn át mindig a legjobb erkölcsi meggyőződésem szerint küzdöttem, országot-világot bejártam, hadakat és háborúkat és civilizációkat, társadalmi rendszereket és forradalmakat láttam, egész életemben a magam tíz körmével kerestem meg a kenyeremet, voltam fegyenc és katona, politikus és a proletariátus fel-

szabadításáért küzdő, nagy tömegmozgalom szervezője, felkelést indítottam a vak őserő ellen, súlyos és véres háborúban kisöprűztem országomból az idegen betolakodókat, visszaadtam hazámnak az elrabolt tengerét, a szigeteit és városait, népemet felszabadítottam az osztálykizsákmányolás alól, lefektettem a szocializmus alapjait, és ma hazámat építem, hogy elmaradottságából felemelkedvén a civilizált nemzetek sorába lépjen, nos, akkor az ilyen ember teljes joggal mondhatja magáról: teljesítettem emberi és polgári kötelességemet . . .”

S attól fogva mind a mai napig teljes huszonnyolc éven át történelmi méretű tevékenységet fejtett ki planétánk színterén. Mint az elnökkötelezettség nemzetközi mozgalmának szervezője törhetetlen akaraterejével kivívta az egész világ elismerését.

Elmondhatjuk: a kanti világbéke eszményi zászlóhordozója távozott közülünk . . .

JOSIP VIDMAR

Eltávozott Tito elvtárs. Túl gyorsan történt mindez ahhoz, hogy tulajdonképpen megértenénk, mi is történt valójában, milyen csapás érte népeinket, országunkat. Hosszan sorolhatnám jelentős munkáit és tetteit, kezdve a háború előtti JKP-ben az egykori Jugoszlávia embertelen terrorja elleni harcától, folytatva népünknek az ő vezetésével történt felszabadításával, egészen a testvériségről és egységről alkotott jelszavának megvalósításáig. Beszélhetnék országunk belső fejlődésének a Kominformtól az öngazgatás megvalósításáig vezető útról és sok minden egyébéről, de így sem mondanám el mindazt, ami Tito, e nagy politikai és emberi elme volt. Szíve volt ő nemzeteinknek és nemzetiségeinknek, alakítója mai korunknak, történelmünknek. De nemcsak a szabadságot harcolta ki számunkra, hanem arra is ügyelt, hogy ennek a szabadságnak magasabb emberi tartalmat adjon. Ezt mindannyian éreztük, és ebből az érzésünkből és öntudatunkból ered érthető szeretetünk és rokonszenvünk Tito iránt. Embereink őre és hőse volt Ő.

Világszerte tisztelték, talán nem is volt sehol a földkerekségen népszerűbb, a tömegekhez közelebb álló államférfi tőle, amiről egyébként betegsége idején is számtalanszor meggyőződhattünk. Az egész világ elárasztotta jókívánságaival, ez a szeretet és a tisztelet jele volt. Csak ilyen ember teremthette meg az el nem kötelezett mozgalmat, szerezhetett e mozgalomnak rangot s tekintélyt.

És ez az ember immár hiányzik közülünk. Az elvesztése miatti fájdalmat nem lehet kifejezni. Sokaknak úgy tűnhet, nélküle egzisztenciánk is veszélyeztetve van. De nem. Gyászolni természetes dolog, de csüggedni, kétségbeesni nem. Ez nem lenne tanításának szellemében. Igaz, ő többé nincs közöttünk, de gazdag szellemi hagyatékát, világlátását és politikai bölcsességét és bátorságát ránk hagyta. Feladatunk, hogy e géniusz hagyatékát felelősségünk teljes tudatában árvegyük, tiszteljük és fejlesszük az ő általa megmutatott irányba.

Gyászunk, bármennyire fájdalmas is, olyan kell hogy legyen, mint amilyen mindaz, amit tőle kaptunk. Viselje az alkotás szellemét, legyünk öntudatosak, és az ő hősi életmódja szellemében vészeljük át ezeket a nehéz napokat. Éljen Tito műve.

BLAZSE KONESZKI

Országunk polgárának tudatába Tito elnök alakja oly mélyen bevésődött, hogy ez már magában is a közösségi tudat jelentős pillérévé képezi. Az olyan emberek, akik a tudomány és a művészet területén fejtik ki tevékenységüket, igen jól tudják, hogy személyisége mily nagy mértékben járult hozzá az alkotó tevékenységhez nélkülözhetetlen légkör megteremtéséhez.

Ugyanígy az is köztudott, hogy Tito elnök a népi forradalom szervezőjéből és országunknak az emberiség korszerű átalakulása elvein nyugvó újjáépítése vezetőjéből a mai világ egyik legmarkánsabb politikai személyisége lett. Jellemének a döntő pillanatokban tanúsított ereje és fellépésének szuggesztivitása nemcsak barátaink, hanem azok körében is elismerésre talált, akik mindenáron megakarták akadályozni akcióit. Ez nem mindennapos jelenség, és csak azok a személyek válthatják ki, akiket különleges tisztelet övez.

Hogy a pillanatnyi szükségleten túl is emlékeztessünk arra, mit jelent számunkra műve, s hogy emellett elismerésünket is kifejezzük, ahhoz gondolatainkat annak az eleven érzésnek kell áthatnia, hogy mind alakja, mind műve tartós üzeneteket tartogat még számunkra, azoknak a népeknek a számára, amelyek közösségünket alkotják.

„A jelenlegi népfelszabadító harc és a jugoszláv nemzeti kérdés elválaszthatatlanul kötődik egymáshoz — írta még 1942-ben A NEMZETI KÉRDÉS JUGOSZLÁVIÁBAN A NÉPFELSZABADÍTÓ HÁBORÚ FÉNYÉBEN című cikkében. — Népfelszabadító

harcunk nem volna oly kitarító és sikeres, ha Jugoszlávia népei a fasizmus feletti diadalon túl nem látnák benne győzelmüket a régi rendszerek felett is, amelyek kizsákmányolták őket, és további kizsákmányolásukra törekszenek.”

Tito már akkor joggal állapíthatta meg, hogy a megszállók elleni háborút nem „tábornokok, miniszterek stb. vezetik, hanem a nép, a tábornokok, a tisztek és a többi hazaáruló uraságok beleegyezése nélkül és akarata ellenére”.

E megállapítás hangsúlyából is kiérezni Titónak a széles néptömegek iránti viszonyát, az alkotó tevékenységükbe vetett hitét. Ez olyan álláspont, amely távol van attól, hogy a népben a politikai kombinációk objektumát lássa, inkább azokat az ösztönzéseket kutatja benne, amelyek a jobb jövő építőjévé teszik. Mi sem szólhat igazunk ellen, hogy ezt az álláspontot úgy határozzuk meg, mint Tito forradalmi és politikai tevékenységének döntő vonását.

MLADEN LESKOVAC

Mindannyiunk emlékezetében van még Tito utolsó fényképe, amely január 24-én bejárta a világot. Olyannak látjuk őt ma is, és olyan marad örökké: energiával, élénkséggel, elpusztíthatatlan önbizalommal tele. Életével és művével átruházta ránk is, és jut belőle a szocialista Jugoszlávia jövő nemzedékének is. Az ilyen emberek nem halnak meg.

DUŠAN MATIĆ

Tito ma és Tito holnap...

Ez valójában — hogy elvonatkoztatott legyen — Titónak az optimizmusát, a mi derűlátásunkat jelenti. Tudom, hogy egyesek nem szeretik ezt a fogalmat. Különösen a „túl finom lelkek”. Morrealizálást éreznek benne. Tudom, hogy a „jó gondolkodásúak” beszennyezték. S mégis, ha szükségünk van egy olyan szóra, amellyel megjelölhetjük életbe vetett hitünket, azt a hitet, hogy az emberiség mégiscsak előbbre halad, akkor visszaadjuk e szó alapvető jelentését. Nem tőlünk függ-e, hogy sok-sok olyan szónak visszaadjuk elsődleges tisztaságát és új méltóságát, mely szavakat annyi gyanús kéz szennyezte be. Magának az életnek is vissza kell adni a tisztaságát és méltóságát. Hiszünk benne, de nem azért, mert könnyű: telve van nehézséggel, szenvedéssel, fájdalommal, katasztrófá-

val és tragédiával. Az élet valójában főséges, mert győzelmet jelent magukon a kegyetlen életfeltételeken.

Nem láttátok-e vajon a füvet, amint feltör a járdaszélen, a fák közt, s még ha elkorcsultan is — hozzáférhetetlen csupasz sziklákön. Létezik az álmodozók optimizmusa és létezik az építők optimizmusa. Az álmodozók derűlátása más, és megható. De ha nem érinti meg az élet, akkor a felhőkben marad. Ha megsebzí a valóság, akkor kiábrándulás, sírás az elhibázott dolgok fölött, meredek zuhanás. Tito derűlátása más veretű optimizmus. Az építőnek az optimizmusa ez; a megpróbáltatások, a szenvedések, a kínok s maga a halál is olyan téglákhoz hasonlatosak, amelyekből emberségebb életünk építménye épül ezen a földön. Aki Titóhoz hasonlóan viselte az élet és a harc sebeit, Kumrovec-től kezdve, egész máig — az tudja, hogy az élet az egyetlen nagy valóság, s hogy ezért az életért oda is kell adni mindent. Ez Titónak a legnagyobb tanítása.

Tito ma és Tito holnap.

OTO BIHALJI-MERIN

Láttam Titót az idő és a világok hídján — a múlt és a jövő között. Az összeseregglő el nem kötelezettek mágneses mezejében, a superhatalmak roppantó erővonalai között.

A hídon Rotterdami Erasmusra emlékeztetett. A megismerés tartózkodó mosolyával az ajkán, mely mosolyban a mindenkori pápák minden csalhatatlanságának, de az ikonoklaszták, a bürokraták és dogmatikusok tagadása is benne volt. Látom Titót abban a tragikus heroikus órában, amikor sorsok fölött döntött: megmenteni a sebesülteket. Amikor azt mondjuk: Sutjeska — a múlt archaikus mélységeiből mintha thermopülai hősiessége visszhangozna fülünkbe.

Húszegynéhány évvel Sutjeska után elvittük Titónak Brionira a Szövetségi Végrehajtó Tanács egyik falának díszítésére szánt Sutjeska-mozaik vázlatait. A múlt nagy történelmi mozaikjai mindig a hadvezérek meg az egyházi és világi hatalmasságok apoteózisai voltak. Ezzel szemben Marij Pregelj festőművész a sutjeskai csatát az idősíkok korlátai fölé emelte és úgy ábrázolta, mint a szabadságáért küzdő nép sorsközösségének jelképét. A képet letről fölig a hordágyon fekvő sebesültek és halottak tragikus átlója metszette, s némelyik elvtárs akkor úgy vélekedett, hogy jobb volna, ha a művész enyhítene ezen a benyomáson, sőt talán le is mondhatna róla. Tito azonban mintha ismét ott állt volna a csatatűzben.

Felénk forduló arcán az emlékezés árnya futott át. „Bizony, így volt ez”, mondta. „Harcosok, sebesültek, elesettek — mind együtt voltak. Legyenek együtt most velünk is.”

A pásztortilinkó szlávos melódiája mindmáig egy ősi tonalitás összhangzatát őrzi. Napjaink több szólamú ritmusai azonban egy korszerű erkölcsi és társadalmi valóság tükröződései. A Jugoszlávia népeinek meg a világnak az egységéről megfogalmazott titói képlet is korunk nagy újdonsága, és épp olyan jelentős, mint a fénykvantumokról szóló Planck féle elmélet.

Jugoszlávia nemzeteit és nemzetiségeit a népfelszabadító háború és a társadalmi forradalom szintézise segítette, hogy a tartós együttélés körülményei között megőrizték egyéni sajátosságait.

Tito ugyanakkor az elnyomott, szegény és kizsákmányolt országoknak is a védelmére kelt, egységbe tömörítette őket, hogy kilépve az idegen területi és gyarmati érdekeknek alávetett passzív tengődésből, magukra találjanak és a maguk életét kezdjék élni. Az el nem kötelezettek közösségtudata a titói korszak egyik legnagyobb és minden tekintetben eredeti forradalmi vívmánya.

Tito népeink önerejére és öntudatára támaszkodva vezette a népfelszabadító háborút. Ő teremtette meg a szocialista el nem kötelezett, szövetségi Jugoszláviát. Elsőnek mondott történelmi vétót a hatalmas Tájékoztató Irodának, s elsőnek mondta ki azt a maga idejében hallatlan eretnokséget, hogy minden népnek joga van, hogy a maga választotta úton építse a szocializmust. Az ő elgondolása az öngazgatás — a munkásosztály évszázados álma. Ő a kezdeményezője és fő tartópillére az el nem kötelezettek mozgalmának a békéért, az új, igazságosabb gazdasági világrendért, az enyhülésért, amely nem a befolyási övezetek felett a politikai egyensúly kedvéért megegyező szuperhatalmak alkújának eredménye, hanem a világ népeinek egyetemes megállapodása a kölcsönös egyenjogúságról és a népek közötti békéről.

Örök mérföldkövei ezek egy politikai etikának, és szavaimat ezért is nem érzem rekviemnek.

Tito egy olyan pillanatban halt meg, amikor a világban nagy a bizonytalanság. A világ népei közötti béke, amelynek reményét évtizedeken át ápoltuk, vajon fenntarthatónak bizonyul-e?

Tito műve — Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek egyenjogúsága, valamint a dolgozó nép öngazgatása mint a munka elidegenedése problémájának gazdasági és humán megoldása — nagy

örökségünk, amelyet meg kell őriznünk és tovább kell fejlesztenünk.

Nagy bánat ért bennünket, mely mindenkit fájdalmasan érint: nemcsak idehaza, hanem a nagyvilágban is sokan megsiratják majd. A könnyeknél azonban fontosabb folytatni a párbeszédet Titóval. Feltétlenül ragaszkodni alapvető tételeihez, amelyek fémjelzik a titói korszakot.

MAJOR NÁNDOR

Titótól az egész világ mint a huszadik század egyik legnagyobb egyéniségétől, világformáló óriásától búcsúzik, akihez fogható aligha szül még ez a század, mi azonban elvtársunktól búcsúzunk, aki itt nőtt fel közöttünk, ezeken a termékeny rónákon, kopár hegyeken, erdős lankásokon, kék tengervizeken, ahol évszázadokon át kis népek küzdöttek egymással és folyton váltakozó elnyomóikkal, éltek, elmaradottságban, megalázottságban és egyre fokozódó kizsákmányoltságban, mígnem az ő vezetése alatt, az új, közös szocialista hazában — mert embermilliók szunnyadó alkotóereje kelt életre — új és éltető választ nem adtak a történelem sürgető kérdéseire, s ezáltal különös, megtisztelő és felelősségteljes helyet nem vívtak ki maguknak napjainkban a világ népeinek és országainak közösségében.

A világ a nagy államférfiútól, páratlan forradalmártól búcsúzik, aki kezdeményezője, következetes harcosa, bölcs szószólója és szenvedélyes védelmezője volt a szocialista öngazgatásnak, az elnemkötelezettség politikájának, a nemzeti egyenjogúságnak, az egyenrangú viszonyoknak a nemzetközi munkásmozgalomban, a népek és országok nemzetközi közösségében, az új típusú munkaspártnak, a népfelszabadító harc és szocialista forradalom egységes stratégiájának, a szocialista állam elhalásának, az általános honvédelem koncepciójának, mi azonban ezenfelül még elvtársunktól is búcsúzunk, akinek nap-nap után volt szava hozzánk, amikor fürkésző szemmel vizsgáltuk az érő vetést, amikor sokasodó gyáraink termelőerejét igyekeztünk javítani, amikor gyerekeink iskoláztatásának ügyesbajos dolgaival vívódtunk, aki együtt volt velünk földrengésben és árvízben, de daltól zengő örömmünnepeinken is.

Ma világszerte azt mondják, hazánknak van legtöbb barátja a földkerekségen, s ez, persze, majd félévszázados következetes és felelősségteljes forradalmi harc eredménye e megpróbáltatásoktól ter-

hes időben, amelyet méltán nevezhetünk Tito korszakának. De elmondhatjuk a világnak, hogy e harcot csak azért volt erőnk és képességünk Titóval együtt megvívni — egész küzdelmünk sikerének ez a titka —, mert mindvégig, akár a szemünk fényét, őriztük és ápoltuk forradalmunk legnagyobb vívmányát, a testvériséget és az egységet.

Tito embermilliókat ihletett meg szerte a világon, munkásokat, tudósokat, parasztokat, akik saját körülményeikhez igyekeztek alkalmazni forradalmár lángeszének felismeréseit az ember felszabadulásának röögös, de magasztos útjairól, nekünk azonban, kortársainak, polgártársainak, elvtársainak, megadatott, hogy vele együtt dolgozzuk ki részleteiben is és keltsük életre forradalmi felismeréseit, amelyek éppenséggel a mi vele együtt vívott forradalmi harcunk valóságából, továbbá a történelmi világfolyamat döntő kérdéseinek felismeréséből fakadtak és táplálkoztak e fél évszázad alatt.

A világ mindig is tudta, hogy Tito, bár messze kiemelkedett minden fegyvertársa és kortársa fölé, nem magányos óriás, tudta, hogy a Kommunista Párt nevelte ki élethalálharc közepette legjobb fiai közül, s aminthogy zsenialitásával jómaga döntően formálta a Pártot és nemzedékeken át felserkent tagságát, a Párt is, erejével, felkészültségével, a nép soraiban kivívott tekintélyével újra és újra döntően inspirálta Titót történelmi tettek kezdeményezésére. E fél évszázados küzdelemben Tito egybeforrott az ország népével, efelől ismételten meggyőződhetett mindenki, aki ezt becsülni tudja. A világon ma már mindenki tudja, hogy Tito történelmi harcának leteleményese ennek az országnak a népe, munkásosztálya, nemzetei és nemzetiségei, ők évtizedes tapasztalatainak begyűjtői és hordozói, egyúttal méltó és elhivatott, tántoríthatatlan és következetes folytatói és megtermékenyítői.

PAP JÓZSEF

Ezekben a pillanatokban mintha lelkiismeret-furdalásunk lenne. Úgy tűnik keveset, nagyon kevés költeményt írtunk róla. De ha jobban meggondoljuk, megvizsgáljuk a költői szó lényegét, látni fogjuk, hogy az utóbbi fél évszázadban íródott minden versünk — természetesen azok, amelyek valóságélményűek — az Ő személyiségéből, gondolataiból, művéből ihletődött. Ilyenek az én nemzedékem költőinek versei, ilyenek lesznek az újabb költőnemzedékek versei is. Tito nemcsak azok számára inspiráció, akik abban a

szerencsés helyzetben voltak, hogy kortársai lehettek, hanem azok számára is az lesz, akik csak ezután jönnek, s akiknek az a nemes feladat jut, hogy folytassák, tovább éltessék a Művét.

MIHAJLO LALIC

„A jugoszláv népek legnagyobb fia, hosszú történelmünk egyik legnagyobbika nincs többé közöttünk, nincs többé az élők sorában. Fájdalmasan, tragikusan visszhangzik a halálhír a szívekben hazánk szerte. Az egész országot elborító mélységes gyászunkban egyetlen vigaszunk, hogy nagy műve: a szabadság, egyenjogúság, nemzeteink és nemzetiségeink testvérisége és Jugoszlávia szabadságszerető híre-neve a világban — tartósan megmarad.”

ALEKSANDAR VUČO

Népeink múltbeli tapasztalata, amelyet a fáradhatatlan és zordon élet évszázadokon át keményen és lankadatlanul edzett — ez a tapasztalat, életerejét a legnemesebb népi törekvésekből merítve, meg-nemesítette Tito gondolatát, akaratát, álmát, művét. Tito volt az az ember, aki évszázados vágyainkból, a raboskodás és öldöklés tűz-vészének üszkeiből kiragadta a mentő formulát, amely a tudományos forradalmi megoldás formulájával párosulva és 1937-től nap-jainkig életünkben alkalmazást nyerve, megmutatta elvitathatatlan életképességét és teremtő erejét, humánus mivoltát, mély logikus értelmét, hatékonyságát. És Tito függetlenségünk és szabadságunk éber őre lett: derűlátásunk, méltóságunk letéteményese, egyúttal pedig elmaradottságunk ellenpólusa, diadalunk, átkos középkori hagyatékunk felett.

A titói formula, rendkívüli ragyogásával, felkeltette más nemzetek figyelmét is, főleg azoknak az embereknek a figyelmét, akik életüket úgy is értelmezik, mint adósságot, amellyel annak a népnek tartoznak, ahonnan erednek. Így a mi kincsünk, Tito kincse, mely nem szóródott szét és nem vesztett értékéből a beszűkült térségekben, más népeket is gazdagítani kezdett — hét határunkon túl, a világ négy táján. A függetlenség, egyenjogúság, szabadság eszméje elválaszthatatlan tőlünk, Tito nevétől, ám nem maradt csak a mi gondolatunk, csak az ő gondolata — ma már általános törekvés lett, egyetemes óhaj, akarat és vágy méretét öltötte, s nagy célkitűzés vonzóerejével hat: a teljesebb, emberibb ember formálódása a

népek egyenjogú, békés, meghitt közösségében. Ennek az eszmének jelentőségét feltételezik és érzik a közeli és távoli barátok is, akik utunkat figyelemmel kísérve tudatában vannak annak, hogy nemcsak egy kis ország útját követik.

ESAD MEKULI

A szavak tehetetlenek a halállal szemben, a mű az, amely túléli az embert. Tito műve is a halhatatlanok közé tartozik. Ő forradalmunk vörös zászlója, ő a mi tiszta lelkiismeretünk a történelem előtt. Hitt bennünk, és hű maradt hozzánk, hittünk neki, és hűek maradtunk hozzá.

RADOMIR KONSTANTINOVIC

Tegnap este hazafelé jövet egy síró embert láttam a buszban. Sírt, és egyáltalán nem titkolta könnyeit. Mindjárt tudtam: meghalt Tito. Ő tanított rá bennünket, hogy ne titkolózzunk. A nyíltság példaképe volt mindig. Őutána, a nyílt egyszerűség kútfője után szégyenkezés nélkül sír az ember, a nyílt egyszerűség kútfője után.

Valóban, ki tudott még olyan egyszerűen és higgadtan beszélni a legbonyolultabb helyzetekben is, mint ő? És úgy, mint aki egyetlen egy fokkal sem akar följebb hágni az ékesszólás és a hangerő létráján a szükségesnél. A patetikus szónokiassággal, amely annyira elterjedt korunkban és amelynek segítségével örültek próbáltak embermilliókat igájukba hajtani, ő az egyszerűség mérhetetlen erejét állította szembe. Ki nem emlékszik kedvenc szavajárására, amelyet annyiszor hallottunk tőle éppen a Sztálinnal való összetűzés leg-súlyosabb óráiban: „Erről a helyről...” Mint aki e félmondat minden szavával körülsáncolja, elbástyázza magát egy valóság szívében. Mert kétségtelen: az „ez a hely” — ennek az országnak a valósága; de a nagyvilág is egyszersmind, mert „ezen a helyen” lenni azt is jelenti, mint *valóságosan* vagy *egyetemlegesen* lenni. Minden akció és gondolat akkor egyetemes jelentésű, ha valóság; s csak akkor van „ezen a helyen”, ha abszolúte és valóságosan van: azaz ha abszolút vagy egyetemes. Tito egyetemessége azért marxi egyetemesség, mert „erről a helyről” való. S éppen azért alapvetően hegeli is, mert eleven marxi gyakorlatba oltott hegeli történelmi leckét képvisel, mely tudja, hogy mindennemű eltávolodás a va-

lóságosnak és az egyetemesnek, az általánosnak és a különösnek, a közvetlenül megéltnek és a fogalminak ettől a tapasztalati egységtől — egyszersmind eltávolodás a marxi internacionalizmustól is.

Titónak a Sztálinnal történt összetűzése sorsdöntően egyetemes méretű lett, de vajon nem azért öltött-e világtörténeti méreteket, mert „erről a helyről” volt? A Sztálinnak mondott „Nem” valójában olyan „Nem”, amelyet az „erről a helyről” valósága vág oda az erőszak absztraháló törekvéseinek. Mindig az erőszak az (*mindenféle erőszak*), amely absztrahálni szeretné létünket. Az erőszak legszívesebben jelképekké varázsolna mindenkit.

Tito a sztálinizmussal a valóságot állította szembe, s azóta is, és mindig, és szüntelen a valóságot állítja szembe mindennemű dogmatizmussal. De nem a lecövekelt empiriát, hanem a munkás eleven és nyílt valóságát, a munkásemberét, aki azért valóságos és teremtő egyéniség, mert maga dönt munkájáról. Tito tehát a dogmatizmussal (mind az álbaldali-, mind pedig azzal a „klasszikus” jobboldali-nemzeti dogmatizmussal) ezt a nyílt valóságot, a szocialista demokrácia valóságát állítja szembe. Az „erről a helyről” valósága igenis „ennek a helynek” a valósága; ennek az *eleven* valóságnak: ennek a tényleges demokráciának, vagy — ha úgy tetszik — ennek a *kritikai és önkritikus* szocializmusnak.

Tito szocializmusa valóban kritikai és önkritikus szocializmus. A bírálóat Tito szocializmusában azért *tényleges jog*, mert *tényleges kötelesség* is, amely e szocializmus nyíltságának lényegéből fakad. Szervesen hozzánőtt a mindennapi élet gyakorlatához és napról napra táplálja, éleszti a szocializmusba vetett hitet, egyúttal pedig visszaadja méltóságunkat és nyíltságunkat.

Az „erről a helyről” nyíltsága és a belőle merített magabiztosság iránti érzék, ez a mi egyetlen történelmi esélyünk: ez Tito. Ez az, amivel „erről a helyről” magunknak és egyúttal a világnak tartozunk. Olyan nyíltság ez, amely feltartóztathatatlanul és minden síkon hódít: nyíltság a munkában, nyíltság a gondolkodásban, de az a fajta nyíltság is, amely olyan fenségesen testesült meg abban a tegnapi esti autóbuszban, aki sír és nem rejti véka alá a könnyeit. Sírnak csak, ember, minden csepp könnyed újabb drágakő a szabadság mind nagyobb ragyogásában, drágakő, neked magadnak: Titónak. Sírsz, és nézel ránk. Látunk. Hisz látjuk egymást: összetartozunk.

SZELI ISTVÁN

E mindannyiunkat mélyen megdöbbenő órákban rendkívül nehéz néhány mondatban sűríteni egy felmérhetetlen gazdagságú és rendkívüli hatású politikai-államférfiúi opusnak a jelentőségét és történelmi nagyságát Ezúttal csak egy elemére szeretnék rámutatni Tito politikai bölcséletének: a népek egymáshoz való viszonyának a kérdésére, amely oly nagy teret kapott egész tevékenységében. „Olyan időkben élünk — mondotta nemrég — amelyben minden nép és ország köteles más népek és országok sorsára gondolni... Minden, ami történik a világon, annak bármely részében, ilyen vagy olyan módon kihat az egész emberi közösségre.”

Ezt a felismerést a magam részéről úgy értelmezem, hogy Tito arra mutatott rá: a béke csak aktív és céltudatos cselekvés eredménye lehet, hogy az egy és oszthatatlan. E rendkívül bonyolult nemzetközi helyzetben, amelyben élünk, nem lehet szó többé parciális, regionális, lokális békéről, hiszen a kölcsönös függőség és az egymásrautaltság a modern szervezettségű közösségek életében ezeket az értelmezéseket a történelem lomtarába utalják. Ahogyan törvénytörően következtek be a világháborúk, a béke is csak világbéke lehet, olyan, ami az emberiség egészének az ügye. Ezekkel a világviszonylatban érvényes elvekkel teljes összhangban áll mindaz, ami Tito politikai gyakorlatát jellemezte az országban.

A mai Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek szilárd életközössége a nemzeti individualitás és tényleges egyenjogúság tiszteletén alapul, s példa lehet a világméreteken is súlyos problémákkal járó nemzeti és társadalmi megosztottság kérdésének megoldására. Európa, Ázsia, Afrika és Amerika igen sok országának jelenkori helyzete beszédesen tanúsítja a Tito által megvont jugoszláv politikai vonal helyességét: egy ország, egy társadalmi közösség, belső kohézióját csak a valóságos, tényleges egyenjogúság alapján lehet megteremteni, tekintet nélkül az illető közösségekben élő népek lélekszámára vagy éppen „történelmi” előjogaira. Az új Jugoszlávia 1943-ban a népek testvériségének és egységének jegyében született meg, s ez az elv azóta is szüntelenül jelen van a jugoszláv élet minden megnyilatkozásában. Mégis, ennek az elvnek az alkotmányos életben való folytonos, mind gondosabb, körültekintőbb, kifinomultabb alkalmazása, elmélyítése, minden életmegnyilvánulásunkra való érvényesítése és kiterjesztése — mindez egy

máig is tartó folyamat, s a jövőben is folytatásra vár. Ennek volt vezéregyénisége és szimbóluma Josip Broz Tito.

Úgy vélem, nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy Josip Broz Tito történelmi küldetése, s századunk történelmi valóságában betöltött szerepe is éppen ebben rejlik: abban, hogy hathatósan járult hozzá az emberiség újszerű politikai-etikai kódexének a megfogalmazásához.

ALEKSANDAR TIŠMA

Tito nem a stílusfordulatok hanem a tények embere volt. Förlépései nem hökkentettek meg és nem ejtettek bámulatba, mint az orátoroké. Ellenkezőleg, hallgatva őt az embernek az volt a benyomása, mintha azt, amiről szó van, már ismerné, látta, hallotta volna. De ez mindig csak az első benyomás volt. Később, ha az ember elgondolkozott a hallottakon rá kellett döbbenjen, hogy mindaz csupán, azért hangzott ismerősen, vagy éppenséggel egyszerűen, mert a tényeken alapult, amelyeket tudatosan vagy anélkül már átélt. Ily módon az egyén megnyilatkozása a sokak véleményévé vált, s a tömegek is éppen ezért fogadták el mindig sajátjukénak.

VASKO POPA

Tito fényképét a német horogkeresztes hódítók utcai köröző hirdetményén láttam először, 1943 júliusában a becskerekai vasútállomáson. A lágerfogyok csoportjában nagy buta kockákat rakunk az ott heverő deszkaszállítmányból. Örünk, egy volksdeutsch rendőr elküldött egy kanna vízért a peronra. Visszatérve odasúgtam a mellettem dolgozó sorstársamnak: Láttam a parancsnokunkat. A hír szájról szájra járt. A táborlakók soha sem voltak olyan szomjasak, mint azon az aranyló júliusi napon. Mindenki látni akarta Titót. Este a táborban csak úgy záporoztak felénk a kérdések. Szép-e? Mi olvasható ki a szeméből? Van-e csillag a homlokán?

Egy évvel ezután az élmény után, amely olyan volt, mint egy látomás, 1944 októberében a már felszabadított Versecen részesültem abban a szerencsében, hogy személyesen is láthattam forradalmunk vezérét. Később aztán többször találkoztam vele, egyszer néhány szót is váltottunk.

Hosszú évek teltek el, de azóta is magamban hordozom Tito arc-

vonásait arról a becskereki fényképről. Nem felejttem el, míg élek. Határozott, nemes vonásait, amint tekintete az elérhető-elérhetetlen messzeségbe réved. Annak a háborús nemzedéknek, amelyhez tartozom, közel van ez a messzeség. Szinte kartávolságnyira. Ezt a pírban úszó messzeséget mi úgy nevezzük: KOMMUNIZMUS.

MIROSLAV ANTIĆ

Vannak csupa-fény emberek. Ők itt vannak, együtt lélegeznek és gondolkodnak velünk, személyükben mégis ők mind a múlt, mind pedig a jelen és a jövő. Századunkban, a földkerekség bármely nyelvén, nehéz férfiasabb, izzóbb és emberibb szót találni ennél a négy, arany betűvel leírt, egyszerű szónál, hogy: TITO.

Tito — a testvériség bölcsessége és az egység szépsége. Jugoszlávia pedig az az ország, amely valami újat nyújt a világnak és olyasmit fejleszt, ami senkinek sincs: az öngazgatás és az elnemkötelezettség gondolatával átszótt szocialista tudatot és lelkiismeretet. Ő az egyedülálló humanizmus megtestesítője. A tisztesség másik neve és a munkásosztály becsülete a világ minden sarkában. Nemzedéktársa ő minden nemzedéknek, a múlt fia és a jövő atyja.

Nehezen oldódik most a torkok görcse a világtörténelemnek ezekben a ljubljanaiban, jugoszláv és az egész emberiséget egyetemlegesen érintő napjaiban. Nehéz lélegezni. Nehéz gondolkodni. Nehéz, amikor kimondjuk a nevet: Josip Broz, mert annyira a mienk úgy is, mint ember, úgy is, mint elvtárs és barát, úgy is, mint harcos és tanítónk. Testvérünk, rokonunk ő, valamennyiünknek. S valamennyien szegényebbek vagyunk most egy jósággal, egy emberi gyengédséggel, egy tiszta szeretettel, megbecsüléssel és egy evilági fájdalommal. De megmarad nekünk ő, Tito, aki nagyobb Broznál, az embernél, és nagyobb minden mulandóságoknál.

SLAVKO ALMAJAN

Kegyetlen valóság rázott meg mindannyiunkat ezen a májuson. Megtutuk bár, de hinni nem akartuk, hogy szeretett Tito elvtársunk szíve megszűnt dobogni.

Személyiségével lenyűgözte a művészeket, inspirálta a költőket. Ott élt bennünk, mindannyiunkban, s élni is fog lényünk részeként, a történelem nagy hajójára beszálló eljövendő nemzedékek útmutatójaként.

A történelem úgy fog emlékezni rá, mint kivételes államférfira, akinek neve öngazgatású és el nem kötelezett hazánk, a szabadság és a világbéke szinonimájává lett.

Az új nemzetközi politikai és gazdasági viszonyok nagy harcosát becsülni fogja az egész emberiség. Államférfiúi bölcsessége csodálatba ejtette az egész világot. A jelenkori világ, a XX. század nagy államférfija volt és marad is mindörökké.

VIT'AZOSLAV HRONEC

Titóról nem lehet múlt időben szólni, mert ő örökké tartó jelen. Az idő végtelenjébe kiterjedő pillanat.

GION NÁNDOR

Egyik íróársamnak, egy költőnknek van egy régebbi, többé-kevésbé alkalmi verse, abban egy bizonyos tavaszt korhol, amiért „legszebb öregjeinket bántja”. Erre az idei tavaszra még durvább szidalmakat is lehetne szórni. Öreget és fiatalat egyaránt bánt. Nem hittük, hogy ilyen lesz, nem akartuk, hogy ilyen legyen ez a tavasz. Most már nem marad más hátra, hogy ennél a tavasznál is erősebbek legyünk.

Tulajdonképpen Tito is ezt követelte és követeli tőlünk, amikor önmegbecsülésre, önértetre és önmagunkhoz való hűségre tanított bennünket. Ebben a tanításban az volt a szép, hogy minden didaktikus formán túlmenően természetesen fakadt és mindenkihez szólt: munkáshoz, paraszthoz, értelmiségihez; Jugoszlávia valamennyi nemzetéhez és nemzetiségéhez. A tanítás töretlen, folyamatos volt és éppen ezért meggyőződésünk szerint sikeres is.

Jugoszláviában, Vajdaságban, ahol több nyelvet beszélők élünk egymás mellett, ez külön is fontos. És érzésem szerint nagyon fontos az alkotók, mindenekelőtt az írók számára. Minden leírt betű hitvallást jelent, a hitvallásnak pedig csak akkor van súlya, ha őszinte és szókimondó. Enélkül nem létezhet irodalom, pontosabban jó irodalom.

Vajdaságban öt nyelven — ki-ki a maga anyanyelvén — műveljük az irodalmat, és azt hiszem, hogy ez az ötnyelvű irodalom együtt is, külön-külön is értékes és jó irodalom. Az emberek nem hallgatnak, hanem beszélnek, az írók írnak, és egyre több írónk van. Ez mindenképpen jelez valamit, és a jelek nagyon is biztatóak.

Szükségszerűen megindult egy folyamat, amelynek megindítása kétségtelenül Tito nevéhez fűződik, és amelynek szükségszerűen tovább kell tartania, ahogyan megtanultuk: az önmegbecsülés, az önérzet és az egyenrangúság, a magunkhoz és elveinkhez való hűség alapján.

FEHÉR FERENC

Az emberiség Beethoven gyászdalával gyászolhatja, mert kimondták szerte a nagyvilágban, s így is érzik: Tito az egész emberiség halottja; itthon, Jugoszláviában a nevét említő partizándalok fájdalmas-büszke dallamai fejezik ki legjobban, mit jelentett Ő az itt élő nemzeteknek és nemzetiségeknek.

„Drugarice, posadimo cveće,
kuda vojska druga Tita kreće . . .”

A lélegzetvétel, a dalkezdő sóhaj ősbibb, mint gondolnák: nem virágot szór, hanem virágot ültet a hős sereg útját figyelő szeretet! Ez pedig ősbibb ige mindennél. A valamit elültetés ígéje.

„Ide Tito preko Romanije,
i on vodi svoje divizije . . .”

A földrajzi megjelölés a történelem megjelölése. Hogyha népdalba zárta a megnyilatkozó kényszer. A mindig személytelen, s épp ezért örök érvényű ihlet. Az együttes komponálás és közös szöveg-sodrás.

Himnusz lehetne bármelyikből.

A Horvátország hegyaljánában masírozó magyar szabadharcos, és Vajdaság többi harcosa is, akik majd Bolmánánál ontják vérüket és sírjuk fölött vadrózsa virágzik (ahogy ezt dalukba foglalták), valójában ugyanezeket a dalokat énekelték, amelyek a korduni, kozarai, szlovéniai, igmani vagy isztriai partizándalok ismeretlen szerzőit ihlették meg valamikor. Ugyanabból a történelmi mélységből szakadtak föl a módosított vagy behelyettesített dalszövegek, s rögtön sajátuk érzett változatok, akár csak a délszláv népi eposzok, a kurucdalok, vagy a román, szlovák népi felszabadulásvágy dalai.

És azokkal a Duna irányából elhatoló utolsó ágyúdörgésekkel, a Petőfi-brigád harcairól szóló hírekkel eljutottak hozzánk a topolyai szegények, föld nélküli nincstelenek szabadharcos-dalai is; és olyan megborzongatóan igazul zengtek, mint zenghettek valamikor az alföldi puszták tábortüzeinél a bújdosó szegénylegényeké.

„Horvátország hegyaljában
vadrózsa virágzik,
alatta egy szabadharcos
vígan masírozik . . .”

Pedig a partizánlegendáknak és ezeknek a daloknak a hőse akkor még csakugyan népmesék és legendák távoli alakja volt, legalábbis földrajzilag, Vajdasághoz viszonyítva, hiszen akkorjában itt még nem járt, azaz épphogy eljutott 1944 őszén . . . Az óverbászi gimnázium érettségiző diákja, Kiss János, a költő, a karcsú nagydiák verseit is magával vitte abba az ismeretlen sírba, ott, a horvátországi harcok színterén, pedig — harcostársai mesélik — írt még az utolsó napokban is, mint ahogy más dalszerzőkről is tud a brigád nyomát feltérképező kutatás. Szűcs-Budai József karmesteri irányításával, a topolyai Petőfi-brigád Emlékkórus lemezre vette már ezeket a petőfista-dalokat, s amikor Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségei Titót gyászolják, a gyászdalokba ezek a szólamok is belefónódnak: a brigád bolmáni hőseinek dalai.